

A multikulturalizmus esélyei Közép-Európában

Un-Verständnis der Kulturen. Multikulturalismus in Mitteleuropa in historischer Perspektive. Hrsg. von Michael John & Oto Luthar. Klagenfurt, Celovec; Ljubljana, Laibach; Wien, Dunaj; Hermagoras, Mohorjeva 1997. 231 p.

A kötet szerzői abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a nemzeti kizárólagosságra való törekvés a XX. században két világháborút okozott, kiutat keresve a multikulturális modell történelmi tapasztalatait, jövőbeni lehetőségeit kívánták felvillantani. A bevezető tanulmányt három nagyobb egység követi. Az elsőben a nemzetállam kialakulása előtti korszakról kapunk egy, a szerkesztők által is bevallottan csonka képet, hiszen ezt az időszakot csupán egy időszámítás előtt IV. századi, Hvar szigeti esettanulmány, illetve egy XVII-XIX. századi külföldi utazók szlovénlakta területen szerzett benyomásait összegző írás reprezentálja. A második rész a multikulturalizmus konkrét jelenlétét és problémáit mutatja be két ausztriai, egy-egy galíciai, bukovinai, valamint balkáni példán. A harmadik rész szerzői mindenekelőtt a multikulturalizmus elméleti kérdéseit boncolgatják, a konkrét szituációk leírása számukra csak annyiban fontos, amennyiben az elméleti megközelítést lehetővé teszi.

A bevezető tanulmány a Mura-vidék nagyon is konkrét, bizonyos ellentmondásokat tartalmazó jelenkori tapasztalataiból indul ki. Az írás szerint ebben a térségben, „Európa köldökén” - a második világháború időszakát leszámítva- több mint 1300 évig nagyobb etnikumközi konfliktusok nélkül éltek együtt szlovének, németek, magyarok, horvátok és romák; katolikusok, protestánsok és zsidók.

Ennek a toleranciának a továbbéléséről tanúskodik, hogy Muraszombat lakosai külön adót vetettek ki saját magukra (ez az 1945 utáni Szlovéniában bevett gyakorlat volt), annak érdekében, hogy a város szélén lévő romatelepet fejlessék. A pénzből óvodát, kórházat építettek, fejlesztették az áramellátást, s ennek eredményeképpen a romatelep külső képe ma nem különbözik a város többi részétől.

Ma, a nemzetállam sikeres megteremtése után ellentétes folyamatnak vagyunk tanúi. A helyi vezetők és a központi adminisztráció közötti, a tranzíció idején természetesnek tekinthető küzdelemben bevetették a nemzeti és a vallási elemet is. A hangulatkeltés eredményeképpen Bogojina lakói úgy érezhették, hogy a protestáns (azaz eretnek) és a magyar (azaz idegen) közösség mellett érdekeik csorbulnak, ők maguk fenyegetettké váltak. Felelevenednek a régi vélt vagy valós sérelmek és egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a vallási és nemzetiségi különbségek. A helyi konfliktusokat veszélyessé teheti a populista és xenofób politikai irányzatok jelenléte, amelyek Szlovéniában éppúgy megtalálhatók, mint az újonnan kialakult demokráciák többségében.

A szerkesztők a nemzetiségi konfliktusok kiéleződésének veszélyét érzékelve egy másfajta megoldás kimunkálásához szeremének hozzájárulni. A bevezető tanulmány ennek érdekében a partikuláris megfontolást szem előtt tartó nacionalizmus, a kommunizmus és az univerzalista antinacionalizmus helyett a neo-multikulturalizmusban látna kiutat. Ez a neo-multikulturalizmus egyfelől szembeszállna a Le Pen- és Jörg Haider-féle posztmodern és posztrasszista elképzelésekkel, mert a multikulturalizmus hangoztatása valójában idegenellenességük leplezésére szolgál, másfelől viszont elutasítja azt az univerzalista megközelítést, amely minden kollektív identitásban, etnikai kultúrában, nemzeti közösségekben fölösleges, a modernitás előtti időkből itt maradt csökevényt lát. Ezeknek a kérdéseknek a tisztázását reméli a kötetben közölt történelmi és elméleti jellegű írásoktól.

Wolfgang Moskowisch *Multikulturalism and national Relations in Galicia and Bukovina* című írása a XVIII. század közepétől az első világháborúig kíséri figyelemmel a nemzetek és

nemzetiségek közötti viszony alakulását ezen az identitásokban rendkívül gazdag területen Moskowitsch szerint a modern szerzők egyetértenek abban, hogy a viszonylag liberális osztrák uralom az etnikai csoportok nemzeti és kulturális fejlődése szempontjából inkább jótékony hatású volt. Persze minden népcsoport, amelytől a történelmi körülmények megvonták az önálló állam kialakításának lehetőségét, a saját törekvéseit látta megvalósulni Galíciában, illetve Bukovinában. A porosz és orosz hatalmi ambíciók közé szorult lengyelek abban reménykedtek, hogy Galícia lesz majd az egyesülést kivívó lengyel Piemonte, míg az ukránok az ukrán Piemonte megvalósulásában bíztak. A római katolikus lengyelek és a görög katolikus ukránok között társadalmi ellentét is feszült, hiszen az ukrán parasztok fölött lengyel földesurak uralkodtak, s az adminisztrációban is feszültséget okozott a lengyelek túlsúlya. Az ukránokat belülről megosztotta, hogy míg az idősebb generáció Moszkva felé orientálódott; a fiatalok az önálló Ukrajna létrehozásán munkálkodtak. A galíciai kulturális központokat kiépítő lengyelek és ukránok bizonyos mértékig együttműködtek ugyan, de a közöttük lévő viszonyt inkább az ellenségeskedés jellemezte.

A Galícia részét képező Bukovinában, ahol az etnikai viszonyok még tarkábbak voltak, a németesítés és a románosítás ellen küzdő ukránok kezdetben ugyancsak oroszbarát megfontolásokat követtek. A lengyelekkel és az ukránokkal ellentétben a románoknak abban az időben (1881-től kezdve) már volt nemzetállamuk, s az ottani román nacionalisták, akik Bukovinát visszaszerzendő ősi román provinciának tartották, támogatták a bukovinai román nemzeti aspirációkat, s azzal vádolták az osztrák hatóságukat, hogy ellenükben az ukránokat favorizálja. Erich Prokopowitsch levéltári kutatások alapján ezt a román vádat teljesen megalapozatlannak minősítette. Akárcsak az ukránok, a románok körében is éles küzdelem folyt a nacionalista és az osztrákokkal lojális politikusok között.

Az itt élő zsidók között a haszid vallási mozgalom tagjai éppúgy jelen voltak, mint a felvilágosodást követő Haszkala hívei. De nemcsak ez osztotta meg az itteni zsidókat, hanem az is, hogy a galíciai zsidók helyzetével összehasonlítva a bukovinaiak gazdasági helyzete viszonylag jó, és amíg a galíciaiakra a lengyel, a bukovinaiakra a német kultúra és nyelv hatott. A múlt század végétől mindehhez járult még, hogy a zsidó közösségek cionista és nem cionista „párna” szakadtak. Az aránylag kis létszámú német etnikum szerepéről megoszlik a történészek véleménye. Míg az európai és amerikai történészek többsége úgy véli, hogy a szakértelmet és a felvilágosodást terjesztő németek civilizációs tényezőt jelentettek, a Monarchia utódállamainak történészei hódítókat és gyarmatosítókat látnak bennük. A galíciai katolikus németeket a lengyel asszimiláció fenyegette, a bukovinai németek által létrehozott pártok pedig szinte önpusztító harcot folytattak egymás ellen. A tanulmányban - a szerző által ki nem mondott - lényege abban foglalható össze, hogy bár a Monarchia itteni (igazi multikulturális térségbeli) politikájának fő jellemzője a toleráns és liberális hozzáállás volt, ennek ellenére az egyes nemzetiségek között és az egyes nemzetiségeken belül is komoly feszültségek voltak.

A Monarchia felbomlása után Galícia területén nemzetállamok jöttek létre, s megalakulásukkal eltűnt a vallási és nemzetiségi türelem - és a liberalizmus. Az utódok között ennek már csak az emléke él. Feltűnő viszont, hogy a kötet záró tanulmánya, amely az idegenekkel szembeni németországi és ausztriai magatartást vizsgálja, abból indul ki, hogy ezen országokban, tehát nem a nemzetiségileg vegyes keleti területeken, az erőszakos asszimiláció és a vér joga (ius sanguinis) jellemezte a múltat. A tanulmány írója szerint ez a magatartás gyökeres ellentétben állt az Atlanti-óceán melletti országok (Amerika, Kanada, Anglia, Franciaország stb.) által követett „melting pot”- (olvasztótégely-)gyakorlattal. A szerző hosszan vizsgálja, milyen módon kezelték a bevándorlók beilleszkedését Észak-Amerikában, s azt igen szerencsésnek minősíti. A német-osztrák társadalmi életben az amerikaihoz hasonló gyakorlat, bizonyos szociáldemokrata előzmények után, csak az Európai Közösség kiépülésével párhuzamosan alakult ki. A hangsúlyozottan szociáldemokrata hatás

alatt álló szerző véleménye szerint ez a folyamat egy multikulturális „melting pot”-gyakorlatot alakít majd ki, amelynek eredményeképpen multikulturális civil társadalom jön majd létre.

A recenzens örömmel nyugtázza, hogy az európai egyesülés erőteljesen és kedvező módon befolyásolja a nemzetek közötti viszonyt, s új alapokra helyezi a bevándorlókkal kapcsolatos politikát, de óv a túlzott optimizmustól. Véleményem szerint mind a kötet tanulmányai, mind a jugoszláviai tapasztalatok (mindenekelőtt a Boszniában lezajlott népiirtások), mind a jelenleg alakulóban lévő gyakorlat (a francia és a német jobboldal előretörése) azt mutatják, hogy a történelmi folyamatok egyidejűleg tartalmaznak ellentétes irányultságú mozzanatok. A szerző által leírt multikulturális társadalmat érdemes kitűzendő célnak tekinteni, de világosan látni kell, hogy ennek elérését újból és újból különféle nehézségek fogják akadályozni. A realista megközelítés az lehet, hogy az egyes nemzetek, illetve a nemzetek felett álló szervezetek politikusai a multikulturalizmus hagyományait és legújabb eredményeit, lehetőségeit kihasználva enyhítsék és ne szítsák a különböző okokból fel-feltörő intoleranciát. Ha ezt sikerül megvalósítani, azt komoly eredménynek minősíthetjük.

Szilágyi Imre